

השתלת אברים מן החי ומן המת בהלכה *

בראשונה אציין בבהירות מוחלטת, כי כל אשר נאמר בהרצאה זאת הוא להלכה ולא למעשה. וזאת משלשה טעמים. (א) בעיות עקרוניות מעין אלה מן הדין שתפתרנה בסוד חכמים ועדה ולא יטול אדם יחיד על עצמו אחריות לפתרונה. (ב) כיון שאין זו אלא הרצאה בלבד, שמטרתה להאיר בפניכם את הבעיה מנקודת ראות הלכתית, ולא עמדה בפני שאלה הלכה למעשה, חוששני שמא לא התאמצתי לרדת לעומקם של דברים, וכן לא הרביתי לחפש היטב בספרי הפוסקים אשר עסקו בנושאים אלה, והסתפקתי בעיקרי ההלכה בלבד. (ג) בתשובה הלכה למעשה יש גם סיעתא דשמיא, בבחינת „אלקים נצב בעדת אל“, משא"כ בהרצאה, כמובן מאליו. ולכן אין בדברינו דלהלן שום משמעות למעשה.

השתלת אברים מן החי

עיקרה של הבעיה מתמקדת בכליות, כשאדם בריא רוצה לתרום אחת מכליותיו לחולה ששתי כליותיו נפגעו וחדלו לפעול. ולכן הבעיה כפולה, ניתוח של החולה, וניתוח של הבריא.

ניתוח בהלכה

פשוט וברור ביותר ההיתר שנתנה תורה לרופא לרפאות, כאמור: ורפא ירפא (שמות כ"א י"ט), ותנא דבי רבי ישמעאל מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות (בבא קמא פ"ה.). וכתב הרמב"ן: פירוש שמא יאמר הרופא מה לי בצער הזה שמא אטעה ונמצאתי הורג נפשות בשוגג, לפיכך נתנה לו תורה רשות לרפאות... ומסתברא דהא דאמרין רשות נתנה תורה לרופא לרפאות, לומר שאינו אסור משום חשש השגגה... אבל האי רשות רשות דמצוה הוא לרפאות, ובכלל פקוח נפש הוא... והזריז הרי זה משובח... וש"מ כל רופא שיודע בחכמה ומלאכה זאת חייב הוא לרפאות (הרמב"ן בתורת האדם בסוף שער הסכנה ד"ה בפרק החובל).

וכל זה פשוט ביותר, וכבר כתבנו עוד בזה בספרנו „עשה לך רב“ חלק ג' סימן ל"א, ואין כאן מקומו להאריך. וכל טיפול רפואי שיגרתי הוא מכלל החיוב המוטל על הרופא לטפל בחולה לפי כל כללי הרפואה שלמד והדיאגנוזה שקבע, אף שתמיד קיים חשש של טעות וסיכון החולה והיא מכלל הרשות שניתנה לרופא. ואם טעה והזיק לחולה, גם דינו של זה מבואר בהלכה, וכמו שכתבנו שם בסימן ל', בדין רופא שהזיק לחולה בטיפולו ואכמ"ל.

* הרצאה בפני רופאי בית החולים „אסף הרופא“.

הבעיה היא כאשר הטיפול המתבקש אינו שיגרתני ויש בו סיכון, כניתוח וכחומה לו, האם הרשות שנתנה תורה כוללת גם סוג טיפול כזה או לא.

והנה הרמב"ן (שם) מביא בהמשך דבריו סוגיא דמסכת סנהדרין (פ"ד:): איבעיא להו בן מהו שיקיז דם לאביו, רב מתנה אמר ואהבת לרעך כמוך, רב דימי בר חנניה אמר מכה אדם ומכה בהמה, מה מכה בהמה לרפואה פטור, אף מכה אדם לרפואה פטור. מר בריה דרבנא לא שביק ליה לבריה למפתח ליה בועיה, דלמא חביל ביה והוי ליה שגגת איסור. אי הכי אחר נמי, אחר שגגת לאו בנו שגגת חנק, עד כאן לשון הסוגיא. והשתא תמיהא, אם כן לא יתעסק בקי ברפואות כלל, דלמא טעי וה"ל שגגת סיף, ועוד מ"ש בן בהקזה דאביו, ומ"ש אחר בהקזה דחבירו, דהתם נמי דלמא מזיק לי שכמה דברים של סכנה תלויים בהקזה, ועוד אם נחוש לרופא אף החולה יחוש לעצמו, שאם מרפאין אותו בסממנים והוא אוכלם, בכוס של עיקרין ושתה אותם, שמא טעו בחולי או ברפואה, ונמצא שהמית עצמו, שטעותם של רופאים סם המות הוא, ונמצא שאף החולה עצמו בא לבית הספק. ויש לומר כיון שנתנה רשות לרופא לרפאות, ומצוה נמי היא דרמיא רחמנא עליה, אין לו לחוש כלום, שאם מתנהג בהן כשזרה לפי דעתו אין לו ברפואות אלא מצוה דרחמנא פקדיה לרפויי ליביה אנסיה למטעי, אבל בן אצל אביו כיון דאיכא אחריני למשקל ליה סילוא וכו' לא שבקינן לבן וכו'.

מדבריו ניתן ללמוד שכל טיפול רפואי כרוך בסיכון ואעפ"כ הותר, ולכאורה גם ניתוח בכלל ההיתר, אלא שניתן כמובן לחלק, שרק כאשר הטיפול הוא שיגרתני מאותו סוג שהזכיר הרמב"ן (סממנים וכוס של עיקרים) הותר לרופא לרפאות, אבל כאשר הטיפול אינו שיגרתני כניתוח שמא לא הותר מעיקרו.

והר"ן כתב על הסוגיא הנ"ל בסנהדרין, אחרי שהעתיק ההלכה שהקזת דם מותרת באביו וזו לשונו: וכי תימא גיחוש לשגגת חנק דילמא לא תהיה רפואה לאביו, א"כ אף לאחר נמי יהא אסור להקזו דם, שמא יהרגנו שפעמים יקרה שהקזה תמית החולה כשהיא בטעות. ולא בהקזה בלבד איכא ספק הרג אלא בכל דבר של רפואה יש לך לומר כן שכולם הם סכנה לחולה, שאפשר שם זה אם יטעה הרופא בו ימית החולה, אלא ע"כ יש לומר שהרופא המומחה כשיטעה ברפואותיו אינו שוגג אלא אנוס שברשות הוא מרפא וכו'.

ואף שגם מדברי הר"ן הנ"ל אין ללמוד עדיין היתר ברור לניתוח כטיפול שיגרתני, וניתן לחלק כפי שחלקנו לעיל בדברי הרמב"ן, אך עכ"פ דמות ראייה יש מדברי הר"ן, בכך שהוא חושב את ההקזה בזמנם כטיפול בלתי שיגרתני, ממ"ש „שפעמים יקרה שהקזה תמית החולה כשהיא בטעות“, אלא שכנראה לא התכוין לזה הר"ן בבירור, וראיה גמורה אין מדבריו.

ורבו דברי גדולי הפוסקים העוסקים בנושא זה, וקצר המצע מהשתרע, אך נעתיק דברי הגר"י עמדין (בספרו מור וקציעה על אר"ח סימן שכ"ח, והעתקתי

דבריו משו"ת ציץ-אליעזר חלק ד' סימן י"ג) שבדבריו המאלפים ביותר פתח לנו פתחא דהיתרא, וזו לשונו:

כתב מגן-אברהם (בסימן שכ"ח סק"ו) בשם רדב"ז שאם רופא אומר צריך, אם לא רצה החולה לקבל התרופה כופין אותו (הכונה ביום השבת). ויש לומר דוקא כשרוצה להמנע מהשתמש ברפואה הודאית להחמיר על עצמו מחשש איסור דשבת, אבל אם נמנע מפני שאינו מחזיקה לרפואה בדוקה, אפילו מדעת עצמו בלבד, כל שכן אם מסייעו רופא אחר אין כופין. וכ"ש אם חושש הוא שמזקת לו אותה תרופה שסדר לו הרופא האומר צריך, אפילו בחול אין רשאים להכריחו קל וחומר בשבת. והיינו בתרופה שעושים מסמים לאכול ולשתות החולה או לגמוע אבקת רוכל לצורך חולי נעלם שבפנימיות הגוף במקומות הבלתי נגלים, ואף הרופא עצמו אינו יודעם ומכירם בברור אלא באומדנא גרידא ומנסה הוא בתרופות מסופקות לעצמו, אז ודאי אשרי הנמנע מהם לעולם ואינו בוטח ברופא בשר ודם ובתרופתו ויניח הדבר בידי רופא חנם הנאמן.

(הדברים הנ"ל תואמים היטב את מצב הרפואה בזמנו, כאשר גם הרופאים קבעו דיאגנוזה וטיפול בהשערה קרובה ולא ודאית, אך בזמנינו עם התפתחות הרפואה, ובעיקר הבדיקות המדוקדקות וקביעת דיאגנוזה מדוייקת, אין כמובן לדברי הרב על מה שיסמוכו, פרט למקרים שהרופאים בעצמם אומרים שאינם יודעים. אלא שאין זה מתחום נושאנו, ואנו מעתיקים כל דברי הרב מפאת הענין הרב שבהם). עוד הוסיף וכתב:

רק בחולי ומכה שבגלוי שיש לרופא ידיעה ודאית והכרה ברורה בהם ועוסק בתרופה בדוקה וגמורה ודאי לעולם כופין לחולה המסרב במקום סכנה בכל ענין ואופן שנתנה תורה לרופא לרפאותו, כגון לחתוך בשר חי שבמכה ולהרחיב פיה ולהפיס מורסא ולהבוש שבר אפילו בנטילת אבר, ולתקן לו אספלנית ורטיה ולהגות ממנו מזור לחבורה ומכה טריה ולהשקותו משקין מזיעים ולהאכילו דברים מבריאים ומסעדים או ממרקים ומנקים בדוקים ובחוגנים שמועילים ובלתי מזיקים כל כהאי גוונא ודאי עושין לו ומעשין אותו בעל כרחו משום הצלת גפשו, ואין משגיחין בו אם הוא אינו רוצה ביסורין ובחר מות מחיים, אלא חותכין לו אפילו אבר שלם אם הוצרך לכך למלטו ממות שלא יהא שדי תכלא בכולה, ועושין כל הצריך לפקוח גפשו נגד רצונו של החולה וכל אדם מוזהר על כך משום ולא תעמוד על דם רעך ואין הדבר תלוי בדעתו של חולה ואינו נתון ברשותו לאבד עצמו.

(בדברי הרב הנ"ל יש לנו היתר ברור לעסק בגיתוחים של איברים חיצוניים, וכל שכן טיפולים מכל סוג אחר, כל שהטיפול הוא גלוי ונראה לעין, מקביל למה שכתב הרב לפני כן שכל טיפול באברים הפנימיים שהם דברים שבסתר, וכולו הוא בגדר אומדן בלבד, אם החולה מתנגד לתרופה מסויימת אין לכופו. ואחרי מ"ש לעיל, הרי שכל שכן הוא לכל טיפול שבגלוי. ויוצא מהנ"ל הלכה ברורה שכל ניתוח באבר חיצוני, שלדעת הרופאים נשקפת סכנה

לחולה באם לא יבוצע, ואפילו אם יגרם נזק לאותו אבר בלבד (כלשון הרב שדי תיכלא בכוליה) אין שום צורך בהסכמת החולה, ועושין לו כל הצורך לרבות חיתוך אבר בניגוד לרצונו). ומוסיף עוד הרב:

אבל יש שבחרים בספק נפשות כדי להציל עצמם מיסורין קשים כאותן שמוסרים עצמם לחיתוך (ניתוח) מפני אבן שבכיס ובגיד וחצץ הכליות הכואב אותם (כונת הרב: המכאיב להם) מאד בצער קשה כמות, ולאלה מניחים אותן לעשות כחפצם בלי מוחה, מחמת שכמה פעמים נושעים ונרפאים, מ"מ העלולים יש להם לחוש לעצמם, וכל שאין סכנה בכאב לא שפיר עבדי אפילו בחול, לא הותר להכניס אדם עצמו בספק סכנת נפשות אעפ"י שהרבה עשו כן וניצולו, גם רבים קרבו מיתתם ע"י החיתוך, לפיכך לא הותר לגמרי אפילו בחול, עד כאן לשונו.

מדבריו יוצא בבירור, שניתוח באברים הפנימיים, כאבן שבכיס המרה ובכליות, שהכאבים הם קשים כמות אין מוחים בידי אלה המוסרים עצמם לאיזמל הניתוח, אך מזהיר הרב שאם אין במניעת הניתוח שום סכנה אלא כאבים בלבד, לא טוב עושים, ולא הותר לאדם להכניס עצמו בספק סכנת נפשות.

ועתה יש מקום לבירור שכן כל דברי הרב מוסבים הם על החולה, ואת הרופא לא הזכיר אף לא ברמיזה, ואם יש סכנת נפשות בדבר מי התיר לרופא לעשות ניתוח כזה. ומה גם שהרב לא הביא לדבריו שום ראיה, כך שאין בידינו לחלק בין חולה לרופא. ומכאן ראיה ברורה לענ"ד שהוא רואה באותה רשות שניתנה לרופא לרפאות, גם טיפול בלתי שיגרתי כניתוח. ואם נפשך לומר מאותו טעם שהר"ן והרמב"ן כתבו, „שבכל דבר של רפואה יש לומר שהוא סכנה לחולה“, וכיון שהתירה תורה, התירה הכל, ואין מקום לחלק בין ניתוח לכל טיפול אחר, וזה היסוד הפשוט להיתר הניתוח לחולה שחייו נעשים קשים מנשוא.

כאמור, רבו לארכו הדברים בדברי גדולי הפוסקים בנושא זה, אך די במה שכתבנו לבירור היתרו הגמור של ניתוח, ופוק חזי מאי עמא דבר.

**

אלא שעדיין יש מקום לשוב ולהזהיר ברוח דברי הגר"י עמדין, שכן גם בזמנינו אלה, כשמדע הרפואי התפתח במדה רבה ועצומה, אעפ"כ מי כמוכם הרופאים יודעים, שכל מה שאתם יודעים הוא עדיין טיפה מן הים, ורב הסתום בחכמת בריאת גוף האדם על הגלוי, וגדול חוסר הידיעה על הידיעה. ועל אף כל הצעדים הננקטים לפני הניתוח, בשעת הניתוח ואחריו, ממעטים את הסיכון לאחוז קטן, אעפ"כ ידוע לכם היטב שכל ניתוח אף הקל ביותר הוא עדיין בגדר סכנה, ומעולם אין רופא־מנתח יכול להבטיח מאה אחוז של בטחון בניתוח (אין הכוונה להצלחת הניתוח לריפוי המחלה, אלא לסיכון הנגרם מהניתוח אף כשהוא מוצלח לריפוי המחלה). ולכן, אף שהיתר לניתוח הוא ברור מכח ההלכה, אעפ"כ אין לבצעו אלא כאשר חייו של החולה נעשים

קשים מנשוא עד כי יבחר מות מחיים, וכ"ש אם נשקפת סכנה לחייו גם בלא ניתוח. ומכאן אזהרה גם לכם הרופאים להמנע מהצעת ניתוח לחולים אם לא בתנאים הנ"ל.

**
*

מכל הנ"ל יוצא היתר ברור ונעלה מכל ספק לביצוע ניתוח לחולי כליות שנפגעו בשתי כליותיהם, וחייהם קשים ביותר ונתונים לחסדי דיאליזה מתמדת וקבועה, וזה פשוט וברור.

אם מותר לאדם בריא לתרום אחת מכליותיו

הבעיה ההלכתית התעוררה אחרי שאמא הסכימה להוצאת אחת מכליותיה על מנת לשותלה בבתה ששתי כליותיה נפגעו. האם היתה רשאית לסכן את חייה ולוותר על אחת מכליותיה מצד ההלכה. ונפקא-מינה כמובן לעתיד, באם יהיו תורמים שירצו בכך, האם מותר להם.

איתא בסנהדרין (ע"ג.): מנין לרואה את חברו שהוא טובע בנהר או חיה גוררתו או לסטים באים עליו שהוא חייב להצילו, ת"ל לא תעמוד על דם רעך. ולא נתבאר בסוגיא גדר חיוב זה, ובאי אלו תנאים ומצבים חל החיוב. והרמב"ם פסק וזו לשונו: כל היכול להציל ולא הציל עובר על לא תעמוד על דם רעך, וכן הרואה חברו טובע בים או ליסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו ויכול להצילו הוא בעצמו או שישכר אחרים להצילו ולא הציל וכו' עובר על לא תעמוד על דם רעך. דוק שהרמב"ם הוסיף על דברי רבותינו בגמרא את המלים, "ויכול להציל" ועיין לקמן.

וכתב שם מרן בכסף-משנה: וכתב הגהות מיימון וכו' הירושלמי מסיק אפילו להכניס עצמו בספק סכנה חייב עכ"ל. ונראה שהטעם מפני שהלה ודאי והוא ספק עכ"ל מרן הב"י. ומפשט הדברים נראה שמרן הב"י בא להוסיף פרט חשוב זה שלא נזכר בדברי הרמב"ם, שגם בספק סכנה חייב ליכנס, שאל"כ צריך היה לפרש שהרמב"ם אינו סובר כן, כדרכו לדקדק ביותר ולפרט כל נקודות המחלוקת בדברי הפוסקים. וכך מורים גם דבריו בטור חושן-משפט סימן תכ"ו עיין שם.

אבל הרב בית-חדש (שם) הבין שהרמב"ם שכתב בדבריו, "ויכול להצילו" שלא נזכר בדברי הגמרא להורות בא שדוקא כשאין ספק שיכול להצילו, אבל אינו חייב להכניס עצמו בספק סכנה להצלת חברו. ובאמת שהטור כתב תחלה לשון רבותינו בגמרא, כמובן בלא המלים, "ויכול להצילו" ואח"כ הביא דברי הרמב"ם, ופירש הרב ב"ח שדעתו היא לחייב עצמו ליכנס בספק סכנה להציל חברו אפילו אין ברור לו שיוכל להצילו, כפי ששמע מפשט לשון הברייתא, ואח"כ הביא דברי הרמב"ם בלשון, "והרמב"ם כתב", לומר שחולק, כדרכו להשתמש בלשון זאת בציון מחלוקת ועיין שם.

ואף שיש מקום רב לפלפול בדברי הרב בית-חדש, הנה ברור שלא נוכל בלאו-הכי להשוות דעת גדולי הפוסקים בזה, שכן דעת המאירי מפורשת

לחייב להשתדל בהצלתו אם הוא יכול בלא סכנה (בסנהדרין שם).
נמצינו למדים שחייב הצלת הזולת כאשר הוא עצמו נכנס לספק סכנה
שנויה במחלוקת.

להנה מרן בשו"ע חושן משפט שם, הביא הלכה זאת כפי שכתבה הרמב"ם,
היינו בתוספת „ויכול להצילו“, והרמ"א לא הגיה על דבריו מאומה, ושניהם
לא הזכירו הירושלמי הנ"ל שחייב להכניס עצמו בספק סכנה להצלת חברו.
וכתב הסמ"ע (שם סק"ב) שהשמיטתו משום שהפוסקים הרי"ף הרמב"ם
והרא"ש והטור לא הביאוהו בפסקיהם ולכן השמיטתו עכ"ל. וכתב הפתחי
תשובה בשם ספר אגודת-אזוב שהפוסקים הנ"ל השמיטו הירושלמי משום
שלדעתם תלמודנו חולק על הירושלמי בזה.

מכל הנ"ל מתברר בפשיטות שאין שום חיוב ליכנס בספק סכנה כדי
להציל, ורק כאשר לא נשקפת לאדם סכנה חייב להתאמץ בהצלת הזולת.

מעתה בנדון דידן, כבר נתבאר שכל גיתוח הוא ספק סכנה, ואם הותר
הגיתוח לאדם חולה כדי להצילו מיסוריו ומכאביו, כיצד נתיר גיתוח לאדם
בריא לשם הוצאת אחת מכליותיו (או כל אבר אחר). ופרט לעצם הגיתוח
שהוא ספק סכנה, הרי להשאיר כל החיים עם כליה אחת גם היא ספק סכנה
אם זו היחידה שתותר לו תיפגע.

כל הנ"ל הוא לענין חיוב, היינו שאין אדם חייב ליכנס ספק סכנה להצלת
חברו. אך השאלה הניצבת בפנינו היא כאשר קרוב משפחה רוצה להתנדב
ולתרום כליה לבן משפחתו החולה, אם יש מקום להתיר לו.

להנה לכאורה נראה שאם כבר קבענו שיש בדבר משום ספק סכנה שאין
להתיר, שכן אין אדם רשאי לסכן עצמו, אלא שבפרט זה רבו דברי הפוסקים,
והרב פתחי-תשובה שם ציין למ"ש ביו"ד סימן קנ"ז בשם הרדב"ז, ושם
כתב בס"ק ט"ו וזו לשונו:

מה שכתב בשם מהר"מ ריקנטי אם אמר השר לישראל הנח לי לקצוץ
אבר אחד מאברך שאינך מת ממנו ובאם לא אמית ישראל חברך, עיין
בתשובת הרדב"ז (ח"ג סימן תרכ"ה) שנשאל על ענין זה והשיב שאינו מחוייב
זולת ממדת חסידות, אולם אם יש סכנת נפשות הרי זה חסיד שוטה דספיקא
דידיה עדיף מודאי דחבריה עכ"ל. מבואר בדברי הרדב"ז שאם יש סכנה
בדבר הרי זה חסיד שוטה, אך אם באבדן אותו אבר אין שום סכנה לחייו
אם יניח לו לקצוץ ממנו אבר להצלת חיי חברו, הרי זו מדת חסידות.

ובאמת שהדברים ארוכים מאד בנושא זה ורבים הם הפוסקים שעסקו
בכך וקצר המצע מהשתרע, אלא שנצטט כאן אך קטע קטן מדברי הרדב"ז
בתשובתו הנ"ל וזו לשונו: זו מדת חסידות (להסכים שיקצו לו אבר להצלת

חבירו) ... ותו דילמא ע"י חתיכת אבר אעפ"י שאין הנשמה תלויה בו שמא יצא ממנו דם הרבה וימות ומאי חזית דדם חבירו סומק טפי דילמא דמא דידיה סומק טפי, ואני ראיתי אחד שמת ע"י שסרטו אזנו סריטות דקות להוציא מהם דם ויצא כ"כ עד שמת, והרי אין לך אבר קל כאוזן וכ"ש אם יחתכו אותו. ותו דכתיב דרכיה דרכי נועם, וצריך שמשפטי תורתנו יהיו מסכים אל השכל והסברא ואיך יעלה על דעתנו שיניח אדם לסמא עינו או לחתוך ידו או רגלו כדי שלא ימיתו חבירו, הלכך איני רואה טעם לדין זה אלא מדת חסידות ואשרי חלקו מי שיוכל לעמוד בזה. ואם יש סכנת נפשות הרי זה חסיד שוטה דספיקא דידיה עדיף מודאי דחבריה עכ"ל.

והדברים מדברים בעד עצמם ואינם טעונים פירוש, אלא שיש להוסיף, שכיון שתורמים כאלה אינם מצויים כלל, פרט לבני משפחה הורים ואחים, ובכגון זה גדולה אהבתם ביותר עד שיסורי החולה נוגעים להם עצמם בנפשם ממש ולפעמים אולי גם בגופם. נראה לענ"ד שאם הרופאים יאמרו שהתורם הוא אדם בריא לחלוטין, והוצאת הכליה מגופו לא תגרום לו שום נזק וימשיך לחיות חיים שלמים ובריאים, וגם הניתוח אינו מסוכן במיוחד, קשה לאסור הניתוח, וביחוד אב או אם, וכרחם אב על בנים, והרי זה דינו כדין החולה עצמו שהותר הניתוח, ועכ"פ לא ניתן בשום פנים לענ"ד לאסור.

הוצאת אבר מהמת לצורך השתלתו בחולה

בראשונה נבחר שתי נקודות, הבהר היטב. א) שהמדובר הוא בהוצאת אבר ממת ממש, ולא ממי שמת מות קליני, היינו כאשר עדיין יש ספק כל שהוא שעדיין לא מת לגמרי, וקביעת המות הוא נושא גדול וארוך בהלכה ואכמ"ל. ב) שאין מדובר כל עיקר על הוצאת לב לשם השתלתו בחולה, כי לענ"ד כבר הוכח מעל ומעבר לכל ספק שלבו של אדם מת ממש, אינו מועיל יותר להשתלה בגוף אחר, ויש צורך להוציאו בעודנו פועם, אחרי שהאדם מת מות קליני בלבד, ודבר זה לא הותר בהלכה מעולם.

והנה כבר דנתי בספר „עשה רך רב“ (חלק ב' סימן ג'ו) בדין „הוצאת קרנית מעינו של מת להחזרת מאור עיניו של חולה“, וזאת לשאלתם של רופאים במחלקת העינים של בי"ח גדול בעירנו. ועל פי כל האמור שם, הריני מקצר ועולה במסגרת הרצאה זאת.

תחלה נבחר שכל האיסור ההלכתי הקיים בניתוחי מתים בכלל, אינו שייך כאן. כי שם מדובר בניתוח המת לשם לימוד, וזה נאסר אם לא לצורך גדול וחשוב וכפי שמבואר הכל בספרי גדולי הפוסקים ואין כאן מקומו. ובטעמי האיסור נאמרו שלשה נימוקים. א) בזיון המת. ב) ביטול מצות קבורה. ג) איסור הנאה מהמת. ובמקרה של ניתוח המת לשם הוצאת אבר מאבריו לשם השתלתו באדם חולה, אין נימוקים אלה תופסים, ונפרש בקצרה אחד לאחד.

(א) בזיון המת. יסוד הדברים באמונה שבתוך גוף אדם שוכנת נשמה אלקית, כאמור „ויצר ה' אלקים את האדם ויפח באפיו נשמת חיים" (בראשית ב'). ובשעה שנשמה זאת נפרדת מהגוף, ממשיכה היא בקיום עצמאי, ורואה היא את הגוף בהתפוררותו וניוולו, וקשה לה הדבר מאד, כי הלא גוף זה היה לה למשכן שנים רבות. מקורות רבים בדברי רבותינו בהקשר לזה (עיין מסכת שבת קנ"ב:) ומבוסס על הפסוק באיוב: „אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל" (איוב י"ד). כלומר, שהנפש מתאבלת על כאב בשרו וגופו (יכבר כתבנו בזה באורך בכמה מקומות בספרנו „מקור חיים השלם" בחלק החמישי בשער החמישי). ומכאן כל הזהירות והכבוד שאנו נוהגים במת, לא גוף המת שאינו חש ואינו מרגיש מאומה זקוק לאותו כבוד, אלא אותה נפש עילאית המביטה אל הגוף ממרומי שמים, ועשויה להצטער על ניוולו.

ומכאן שאין שום ניוול ובזיון באותו ניתוח הנעשה בעינו של המת, ובהוצאת הקרנית ממנת, לצורך החזרת מאור עיניו של אדם אחר, או בהוצאת הכליות והשתלתן בגוף אדם חולה, שהלא אין ספק שהניתוח נעשה בכל הכבוד הראוי.

זאת ועוד, כשם שכל אדם בחייו שמח ומאושר להביא תועלת לזולת, אין ספק, שנפשו אחרי מותו מאושרת עוד יותר לעזור לזולת, וביחוד כשמדובר בהחזרת הבריאות לאדם חולה וסובל, ולכן אין לראות בשום פנים בניתוח זה שאחרי המות שום ביזוי למת.

(ב) ביטול מצות קבורה, אינו תופס במקרה זה, שכן עיקר האיסור חל על גוף מת, או על אותם איברים שנעקרו מגוף המת ונתרו ללא קבורה, אבל קרנית זאת המושלת בעינו של אדם חי, הרי שאין היא מתה ולא חל עליה דין קבורה מעיקרה.

(ג) נותר לנו חשש איסור משום הנאה מהמת. והנה בתשובתנו הנ"ל שעסקה בקרנית העין הסתמכנו על דעת פוסקים רבים הסוברים שעור המת לא נאסר בהנאה, וסוברים כמו"כ שקרנית העין דינה כדין עור משום שאין היא מכילה כלי דם, ופשוט שלגבי כליות או איברים פנימיים אחרים אין זה תופס.

ולכן נראה לענ"ד שיש להסתמך בנדון דידן על דעת אותם פוסקים הסוברים שהשתלת איברים של מת בחי נקראת הנאה שלא כדרך הנאתן, ותורה לא אסרה הנאה מן המת אלא כדרך הנאתו. וכדאי וראוי להכנס להיתרים דחוקים לשם הבאת מזור ומרפא לחולים הסובלים וזקוקים ביותר לאברים אלו.

זאת ועוד, ראוי להסתמך על דעת אחד מגדולי הרבנים שעסק בהיתר זה, וסובר הוא שאין איסור הנאה מן המת אלא דוקא כשנהנה מן האבר המת שהוא במצב של מיתה, אבל קרנית של עין כאשר הושלתה בגוף החולה הרי שתורה לתחיה, ואין כאן יותר הנאה מן המת כי חי הוא וכו'. מעתה, הוא הדין לכליה מן המת המושלת באדם חי, שאין בה יותר איסור משום הנאה מן המת. ואף שיש לי לפקפק בסברא זאת, כיון שעוד רבנים מגדולי

דורנו גטו לסמוך על סברא זאת ולפחות בדרך צירוף, הריני כובש דעתי ומסכים גם אני לצרף סברא זאת להקל, ובלבד שנוכל בזה להקל סבלם של חולים ולהביא להם מזור ומרפא.

**

הדרך ההלכתית המחוררת ביותר להיתר ניתוח זה, היא ע"י תרומה מחיים, וכאשר אדם תורם אבר מאבריו בחייו למטרה זאת, הרי שהדבר מותר ללא שום ספק.

**

בסיום דברי הנני פונה אליכם, רופאים נכבדים, שההשגחה העליונה הפקידה בידכם חיי אדם, ואין לנו שום ספק שאתם ממלאים תפקידכם זה באמונה רבה. אך בדבר אחד אתם נכשלים ביותר, כוונתי לאותם רופאים העוסקים בניתוחי מתים. ידוע לנו ממקורות מוסמכים ביותר, שהולזול בגופות המתים ובאברים המוצאים מהם, הוא חמור ביותר וכו' וכו', והנני מקצר מפני הכבוד. וקשה לי להאמין שהיתר מוחלט לניתוח מת להוצאת אברים ממנו להשתלה בגופו של חולה תיעשה בכל הכבוד הראוי ממש כניתוח של אדם חי, וזה הוא למעשה אחד היסודות הבסיסיים לכל ההיתר.

ולכן, אף שכל דברי בפניכם הם הלכה ולא למעשה, כמוצהר בפתיחת דברינו, אעפ"כ הריני חוזר ומתנה שאף היתר להלכה זה ולא למעשה, מותנה הוא בפיקוח מלא בשעת הניתוח.

ואגב, במדה ויהיה פיקוח מוסמך של רב בית-החולים על כל ניתוחי המתים כדי שיבוצעו בהתאם להלכה, ייקל על פוסקי ההלכה בדורנו לאפשר לכם לעסוק בניתוחי מתים על פי ההלכה.

ובכך יעלה בידי כולנו להוסיף דעת בחכמת הרפואה, ולהביא בכך מזור ומרפא לכל הזקוקים לרפואה.

וה' רופא כל בשר ישלח דברו הטוב וירפאם.